

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΓΟΥΤΣΟΣ

ΓΛΩΣΣΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ, ΠΟΙΚΙΛΙΑ, ΣΥΣΤΗΜΑ

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΡΙΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΓΛΩΣΣΑ ΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η έννοια του κειμένου

Έχουμε ήδη αναφέρει ανάμεσα στις βασικές ιδιότητες της ανθρώπινης γλώσσας τον εντοπισμό της σε συγκεκριμένες περιστάσεις ή περικείμενα από τα οποία καθορίζεται και τα οποία διαμορφώνει. Έχουμε επίσης επισημάνει ότι μία από τις βασικές λειτουργίες της γλώσσας είναι η κειμενική, η οργάνωσή της, δηλαδή, σε συγκεκριμένες μορφές έκφρασης. Η οργάνωση αυτή επιβάλλεται από την ίδια τη γραμμικότητα της γλώσσας, το γεγονός δηλαδή ότι όλα αυτά που θέλουμε να πούμε δεν μπορούν να ειπωθούν ταυτόχρονα, αλλά πρέπει να μπουν σε μια σειρά. Οι μορφές αυτές έκφρασης της γλώσσας σε συγκεκριμένα περικείμενα αποτελούν ακριβώς τα κείμενα. Δεν υπάρχει χρήση της γλώσσας σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας που να μην είναι οργανωμένη με τη μορφή κειμένου.

Η έννοια του κειμένου έχει πίσω της μια μακρά φιλολογική παράδοση, που αφορά κατεξοχήν τα γραπτά κείμενα ως μέρος ενός λογοτεχνικού κανόνα, αλλά και δευτερογενή,

θεωρητικά κείμενα, που σχολιάζουν τα εκάστοτε πρότυπα γλωσσικής παραγωγής. Επίκεντρο της φιλολογικής προσέγγισης στα κείμενα είναι οι σημασίες, η αξία και ο ρόλος τους στα συμφραζόμενά τους. Αντίθετα, σύμφωνα με τη γλωσσολογική οπτική στην έννοια του κειμένου περιλαμβάνονται τόσο γραπτά όσο και προφορικά κείμενα και δεν γίνεται διάκριση σε περισσότερο και λιγότερο σημαντικά κείμενα. Αντικείμενο της έρευνας αποτελούν οι γλωσσικοί μηχανισμοί με τους οποίους δημιουργείται το νόημα.

Από τη φιλολογική προσέγγιση έχουμε διατηρήσει την έννοια του κειμένου ως αντι-κειμένου, ενός «κλειστού» και αυστηρά καθορισμένου αρχείου. Η «κλειστότητα» του κειμένου είναι προϊόν των τεχνολογικών εξελίξεων και των αντίστοιχων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, με πρώτο σταθμό την τεχνολογία της γραφής που κατ' ανάγκη περικλείει τη γλώσσα σε δεδομένο χώρο και υλική πραγμάτωση. Με τον δεύτερο μεγάλο σταθμό, την τυπογραφία, ενισχύεται η έννοια του πρωτότυπου κειμένου, που μπορεί να αναπαραχθεί σε πανομοιότυπα αντίγραφα, και επομένως τονίζεται η αυθεντία του συγγραφέα. Τρίτο σταθμό αποτελεί σίγουρα η εφεύρεση τεχνικών μαγνητοφώνησης, σύλληψης δηλαδή της ομιλίας, που συμπίπτει με τη σύγχρονη γλωσσολογία και την έμφασή της στην προτεραιότητα του προφορικού λόγου. Τέλος, η επανάσταση των ηλεκτρονικών υπολογιστών θέτει σε αμφισβήτηση την κλειστότητα του κειμένου, καθώς το ηλεκτρονικό, ψηφιακό κείμενο δεν έχει σαφή υλική υπόσταση ούτε καθορισμένα όρια, αλλά αποτελεί το προϊόν διακειμενικών συνδέσεων και παραπομπών (υπερκείμενο). Επίσης, τα ηλεκτρονικά κείμενα έχουν συνήθως συλλογικό δημιουργό και μπορούν να τροποποιούνται συνεχώς με την προσθήκη νέ-

ων πληροφοριών. Επομένως, η έννοια του κειμένου εξαρτάται άμεσα από τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις συνδεόμενες με αυτές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Για να ορίσουμε το κείμενο μπορούμε να αναφερθούμε σε εξωτερικά και εσωτερικά κριτήρια που το καθορίζουν. Το ένα γλωσσικό απόσπασμα αποτελεί κείμενο εξαρτάται, κατά πρώτον, από το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται το απόσπασμα αυτό και συγκεκριμένα από παράγοντες όπως ο δημιουργός και ο αποδέκτης του (συμμετέχοντες), ο χώρος και ο χρόνος στον οποίο τοποθετείται (σκηνικό), οι προθέσεις του δημιουργού (σκοπός), το υλικό κανάλι που χρησιμοποιείται (μέσο της επικοινωνίας, π.χ., προφορικός, γραπτός ή ηλεκτρονικός λόγος), τα άλλα κείμενα με τα οποία συνδέεται κ.λπ. Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν το *περικείμενο* ενός κειμένου και είναι απολύτως απαραίτητα για την κατανόηση του κειμένου στο σύνολό του, αλλά και των επιμέρους γλωσσικών μονάδων από τις οποίες αποτελείται. Έτσι, για παράδειγμα, το κείμενο 1 που ακολουθεί μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο μέσα σε ένα περικείμενο που περιλαμβάνει και το κείμενο 2, το οποίο έχει προηγηθεί στην επικοινωνία:

Κείμενο 1

ΑΝΕΒΗΚΑ ΣΧΟΛΗ 9, ΤΑ ΞΑΝΑΠΗΡΑ ΚΑΙ ΕΦΥΓΑ. ΤΟΥΣ ΠΗΡΑ ΤΗΛ ΤΟ ΠΡΩΙ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΑΝΟΙΞΕΙ 8:30 Η ΒΙΒΛΙΟΘ. ΟΤΑΝ ΛΕΕΙ ΣΙΓΑ-ΣΙΓΑ ΤΙ ΕΝΝΟΕΙ? ΤΑ ΕΧΩ ΦΤΥΣΕΙ ΜΕ ΤΟ ΜΩΡΟ.

Κείμενο 2

ΕΒΓΑΛΕΣ ΑΚΡΗ ΤΟ ΠΡΩΙ ΜΕ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ; ΠΗΓΑ ΣΤΗΝ <ΕΠΩΝΥΜΟ> + ΜΟΥ ΛΕΕΙ ΣΙΓΑ-ΣΙΓΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΦΕΡΕΤΕ ΤΙΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑΤΙ ΘΕΛΟΥΝ ΒΑΘΜΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΛΗ!

Το ίδιο συμβαίνει με το νόημα κάθε λέξης όπως, λ.χ., της λέξης *μωρό*, που εξαρτάται από την κειμενική πρόταση, δηλαδή το *εκφώνημα*, στο οποίο εμφανίζεται. Ο όρος χρησιμοποιείται σε αντίθεση με τη συστηματική πρόταση που αποτελεί μια αφαίρεση από τις πραγματικές συνθήκες για σκοπούς της γλωσσολογικής έρευνας, π.χ. ως αντικείμενο της σύνταξης, της σημασιολογίας κ.λπ. Τι σημαίνει πραγματικά η λέξη *μωρό* δεν μπορεί να βρεθεί από τις αφηρημένες προτάσεις στις οποίες μπορεί να ενταχθεί (π.χ. *η μητέρα φροντίζει το μωρό της*), αλλά από το συγκεκριμένο κείμενο στο οποίο εντοπίζεται: έτσι, στο κείμενο 1 το *μωρό* είναι ο φίλος της δημιουργού του σύντομου γραπτού μηνύματος.

Σύμφωνα με τον Hymes (1962), η χρήση ενός γλωσσικού τύπου (λ.χ. *μωρό*) συνδέεται πάντοτε με ένα εύρος σημασιών. Όταν χρησιμοποιείται αυτός ο τύπος σε ένα περικείμενο, το περικείμενο αποκλείει όλες τις σημασίες που μπορεί να δηλώσει (λ.χ. «μικρό παιδί», «ανώριμο ή ανόητο άτομο», «ελκυστική κοπέλα ή αγόρι»), εκτός από αυτές που είναι πιθανές σε αυτό (λ.χ. «αγαπημένο πρόσωπο»). Το περικείμενο επομένως αποκλείει τις σημασίες που είναι απλώς πιθανές για έναν τύπο εκτός από αυτές που υποστηρίζονται σε αυτό. Άρα, τα σημαίνόμενα κάθε γλωσσικού σημείου ενεργοποιούνται και καθορίζονται μέσα σε κείμενα και περικείμενα.

Κατά δεύτερο λόγο, ένα κείμενο ορίζεται από τις εσωτερικές του ιδιότητες, τη δομή, διάρθρωση ή οργάνωσή του. Τόσο τα γραπτά όσο και τα προφορικά κείμενα διαθέτουν οργάνωση, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από μια τηλεφωνική συνδιάλεξη ή από μια καθημερινή συνομιλία όπως το κείμενο 3. (Για τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται βλ. κεφάλαιο 2):

Κείμενο 3

- <Γ> ναι (.) τελοσπάντων θα @ @ μετά
- <Χ> ((γέλια))
- <Γ> ((γέλια))
- <Χ> λοιπό::ν να σου πω εσύ τώρα σχολή πηγαίνεις κανονικά ή έχετε κατάληψη; άσχετο βέβαια αλλά
- <Γ> έχω να πάω:: μια βδομάδα και (.) βασικά γιατί έχουν σταματήσει τα μαθήματα τώρα
- <Χ> μ:: ((γνέφει καταφατικά))
- <Γ> η εξεταστική δεν έχει αρχίσει
- <Β> θα πάρει και παράταση λογικά αποκλείεται να γίνει στην ώρα της
- <Γ> κοίταξε εμείς η Θεολογική οι φοιτητές δε::ν κάναμε καταλήψεις τίποτα και μόνο οι:: μόνο οι καθηγητές αν κάνουν κάποια απεργία και:: σταματάει η σχολή αλλιώς δεν κλείνει κανονίζουν να πάνε στη Μύκονο οι φοιτητές δεν τους ενδιαφέρει τίποτ' άλλο
- <Χ> ((γέλια))
- <Β> κοίταξε εμείς λογικά έχουμε κάνει περίπου δύο με τρεις βδομάδες κατάληψη οπότε:: αποκλείεται ν' αρχίσει στις εικοσιεννιά που λέγαν η εξεταστική δε γίνεται [είναι πολύ δύσκολο
- <Γ> [πάλι πάλι καλά που άνοιξε η Φιλοσοφική το Μαθηματικό και το Φυσικό
- <Β> ναι αυτές κλείνανε σάνταρ και και η Ιατρική
- <Γ> πάλι καλά
- <Β> ΚΑΙ η Ιατρική
- <Γ> ε η Ιατρική και το Πολυτεχνείο δεύτε[ρα
- <Β> [όχι κάνεις [λάθος
- <Χ> [όχι όχι κλείνει η Ιατρική

<B> [η η Ιατρική είναι πρωτοπόρος σ' αυτά

Στο παραπάνω κείμενο η εσωτερική οργάνωση εντοπίζεται, μεταξύ άλλων, στη διαδοχή και τη συνέχεια των πράξεων ομιλίας (ερώτηση: *σχολή πηγαίνεις κανονικά;* - απάντηση: *έχω να πάω μια βδομάδα*), στη χρήση διαρθρωτικών λέξεων (κειμενικών δεικτών ή δεικτών λόγου όπως *τελοσπάντων, λοιπόν, κοίταξε*), στη χρήση δεδομένων λεξικογραμματικών σχημάτων όπως *να σου πω, πάλι καλά* κ.λπ. Με παρόμοιο τρόπο, σε μια τηλεφωνική συνδιάλεξη έχουμε δεδομένη σειρά πράξεων ομιλίας (ζεύγη γεινίασης ή τριάδες όπως *κουδούνισμα - αποδοχή - χαιρετισμός*, στην αρχή ή προετοιμασία για κλείσιμο - αποχαιρετισμός, στο τέλος), τυπικούς δείκτες λόγου (*τελοσπάντων, λοιπό::ν, αυτά::* με συγκεκριμένο επιτονισμό) και τυπικά λεξικογραμματικά σχήματα (λ.χ. φραστικές μονάδες όπως *εμπρός, λέγετε, παρακαλώ*, στην αρχή ή *τα λέμε, φιλάκια, άντε γεια*, στο τέλος).

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι το μέγεθος δεν παίζει σημαντικό ρόλο στο χαρακτηρισμό ενός ή περισσότερων εκφωνημάτων ως κειμένου, καθώς και μία απλή πρόταση (ή μάλλον εκφώνημα) όπως *ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΕΙΣΟΔΟΣ* μπορεί να αποτελεί κείμενο σε συγκεκριμένες συνθήκες επικοινωνίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, φυσικά, η οργάνωση του κειμένου ταυτίζεται με την οργάνωση της γλωσσικής μονάδας στην οποία συνίσταται, λ.χ., στη συγκεκριμένη περίπτωση με την οργάνωση του εκφωνήματος. Ταυτόχρονα, όπως δεν υπάρχει σαφώς κατώτερο όριο, έτσι δεν υπάρχει και ανώτερο όριο στο μέγεθος ενός κειμένου. Για παράδειγμα, μια εγκυκλοπαίδεια ή ένα τεύχος εφημερίδας αποτελούν από μόνα τους κείμενα, που έχουν τη μορφή *αποικίας*, αποτελούνται δηλαδή

από πολλά άλλα κείμενα, τα οποία δεν συνδέονται μεταξύ τους με άλλο τρόπο παρά με την απλή συμπαράθεσή τους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω μπορούμε να ορίσουμε ως κείμενο το αυτοτελές τμήμα του λόγου που έχει συγκεκριμένα όρια, τα οποία καθορίζονται από το περικείμενο στο οποίο εντάσσεται και την εσωτερική του δομή ή οργάνωση. Το κείμενο αποτελεί πάντοτε το γλωσσικό αποτύπωμα μιας ευρύτερης επικοινωνιακής πράξης, ένα ίχνος του τι συνέβη ανάμεσα σε έναν ή περισσότερους δημιουργούς του λόγου και έναν ή περισσότερους αποδέκτες. Με άλλα λόγια, κάθε κείμενο είναι η γλωσσική καταγραφή ενός συμβάντος επικοινωνίας σε δεδομένο περικείμενο, της γλώσσας δηλαδή στη χρήση της (βλ. Brown και Yule 1981: 7). Κείμενο και περικείμενο αποτελούν επομένως δύο αξεδιάλυτες έννοιες και πρέπει να στραφούμε στο περικείμενο για να κατανοήσουμε επαρκώς την έννοια του κειμένου.

Η γλωσσολογία αντιμετωπίζει το κείμενο στο πλαίσιο της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης ομιλητών σε συγκεκριμένες περιστάσεις λόγου και ενδιαφέρεται να κατανοήσει πώς οι περιστάσεις αυτές καθορίζουν το νόημα της αλληλεπίδρασης. Ο κλάδος της *κειμενογλωσσολογίας* (text linguistics) δίνει έμφαση στην εσωτερική οργάνωση του κειμένου (text), ενώ ο κλάδος της *ανάλυσης λόγου* (discourse analysis) εστιάζει περισσότερο στη χρήση του στο περικείμενο (context): οι δύο αυτές πτυχές συνθέτουν το λόγο (discourse) στις διάφορες μορφές του.

Κείμενο και περικείμενο

Παρόλο που η έννοια του περικειμένου είναι θεμελιώδης για την κατανόηση της γλώσσας, η χρήση της δεν εμφανίζεται αρχικά στη γλωσσολογία αλλά στη συναφή επιστήμη της ανθρωπολογίας, που μελετά τις κοινωνικές εκδηλώσεις συγκεκριμένων πολιτισμικών κοινοτήτων. Έτσι, ο ανθρωπολόγος Μαλινόφσκι (Malinowski) (1946), για να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά αλλά και τις προφορικές εκδηλώσεις επικοινωνίας μιας κοινότητας ιθαγενών του Ειρηνικού, κατέφυγε στην έννοια του καταστασιακού περιβάλλοντος (context of situation). Ο ίδιος υποστήριξε ότι το καταστασιακό περιβάλλον πρέπει να αποτελεί αυτόνομο αντικείμενο της έρευνας, το οποίο είναι απαραίτητο για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει όταν αλληλεπιδρούν τα άτομα μεταξύ τους. Η πεποίθηση αυτή, ότι για να αναλύσουμε ένα επικοινωνιακό συμβάν είναι απαραίτητο να μελετήσουμε το περικείμενο, σημαίνει ευρύτερα ότι δεν είναι δυνατόν να αναλύσουμε ένα επικοινωνιακό σύστημα παρά μόνο με όρους χρήσης του. Πρόκειται για μια διαπίστωση στην οποία συγκλίνει και η νεότερη φιλοσοφία με τη θεωρία των γλωσσικών πράξεων, όπως αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά και τη φιλοσοφική σκέψη του Βιτγκενστάιν, ο οποίος κάνει λόγο ειδικά για *γλωσσικά παιχνίδια*, επικοινωνιακές καταστάσεις που ορίζονται με βάση το τι γίνεται σε αυτές, πώς πραγματώνεται η γνώση των συμμετεχόντων, και όχι με βάση το αφηρημένο σύστημα κανόνων που μπορεί να προϋπάρχει και να αποτελεί τη γνώση αυτή.

Μία από τις πιο σημαντικές ιδιότητες του γλωσσικού περικειμένου αποτελεί ακριβώς η αμφίδρομη σχέση του με το κείμενο. Σύμφωνα με τους Halliday και Hasan, «στην καθημερι-

νή μας ζωή, κάθε μέρα, όλη τη μέρα, όταν αλληλεπιδρούμε με τους άλλους μέσω της γλώσσας [...] διατυπώνουμε υποθέσεις προς δύο κατευθύνσεις. Βγάζουμε συμπεράσματα από την κατάσταση για το κείμενο, και από το κείμενο για την κατάσταση» (1985: 36). Με άλλα λόγια, όταν βρεθούμε σε μια κατάσταση, γνωρίζουμε πάντοτε ποια γλωσσικά στοιχεία αναμένεται να εμφανιστούν και ποια μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και, αντίστροφα, όταν βρεθούμε αντιμέτωποι με ένα γλωσσικό στοιχείο μπορούμε πάντοτε να μαντέψουμε το περιεχόμενο από το οποίο έχει αποσπαστεί ή να επινοήσουμε ένα νέο περιεχόμενο για να το εντάξουμε. Για παράδειγμα, σε ένα γάμο μιας ελληνικής γλωσσικής κοινότητας αναμένεται να ακούσουμε και να παραγάγουμε συγκεκριμένα εκφωνήματα που δεν θα αναμέναμε κανονικά σε μια κηδεία: σε μια συζήτηση με φίλους σε ένα μπαρ δεν θα συναντήσουμε τα ίδια γλωσσικά στοιχεία που απαντούν σε μια συζήτηση στην τηλεόραση, ακόμα κι όταν το θέμα της συζήτησης είναι το ίδιο. Και, αντίστροφα, αν ακούσουμε (ή διαβάσουμε) «*να ζήσετε ευτυχισμένοι*», «*θερμά συλλυπητήρια*», «*τι λες, ρε συ*», «*αφήστε με να ολοκληρώσω*», «*δύο καρό*», «*το λόγο έχει*» κ.ά., μπορούμε να ανακαλέσουμε ένα τυπικό περιεχόμενο στο οποίο μπορούν να χρησιμοποιηθούν – χωρίς αυτό να σημαίνει φυσικά ότι δεν μπορούμε να εφεύρουμε ένα πλήθος από άλλα, λιγότερο αναμενόμενα ή περισσότερο ανορθόδοξα, περιεχόμενα στα οποία μπορούμε εξίσου να τα χρησιμοποιήσουμε.

Είναι φανερό ότι η ικανότητα αυτή, που ονομάζεται *επικοινωνιακή ικανότητα* και αναφέρεται στις γνώσεις που πρέπει να διαθέτουμε για να συναρμόσουμε κείμενο και περιεχόμενο, οφείλεται στην κοινωνικοποίησή μας μέσα σε μια συγκεκρι-

μένη γλωσσική και πολιτισμική κοινότητα. Η εκπαιδευτική διαδικασία ασχολείται (ή θα έπρεπε ιδανικά να ασχολείται) κατεξοχήν με την επικοινωνιακή ικανότητα, διευρύνοντας τα περικείμενα στα οποία μπορούν οι μαθητές να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα και καλλιεργώντας το γλωσσικό ρεπερτόριο που είναι απαραίτητο για να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις διαφορετικών περικειμένων. Η επικοινωνία βασίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στις «έτοιμες», προϋποτιθέμενες συναρμογές κειμένου-περικειμένου, που διασφαλίζουν μικρότερο γνωστικό φορτίο για τους συμμετέχοντες και μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Όταν έχουμε από πριν μια καλή ιδέα για το πώς να μιλήσουμε ή τι θα ακούσουμε, μπορούμε να διαχειριστούμε πιο εύκολα μια επικοινωνιακή κατάσταση. Ωστόσο, η επιτυχημένη επικοινωνία δεν μπορεί να περιοριστεί στις έτοιμες συνδέσεις κειμένου-περικειμένου, αλλά προϋποθέτει τη δημιουργική, πρωτότυπη εκμετάλλευση της σχέσης αυτής έτσι ώστε να υπάρχει πληροφοριακό και επικοινωνιακό ενδιαφέρον. Αν λέγαμε ή ακούγαμε πάντοτε ό,τι αναμένεται από μας στις δεδομένες συνθήκες, η επικοινωνία μας θα ήταν πραγματικά πολύ βαρετή!

Τι περιλαμβάνεται όμως στο γλωσσικό περικείμενο; Με άλλα λόγια, ποια στοιχεία είναι απαραίτητα σε κάθε επικοινωνιακό συμβάν που περιλαμβάνει τη χρήση της γλώσσας; Σύμφωνα με τον Ντελ Χάιμς (Dell Hymes 1974), τα θεμελιώδη συστατικά του γλωσσικού γεγονότος είναι τα ακόλουθα:

1. *Σκηνικό*: το χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει το επικοινωνιακό γεγονός, είτε άμεσο (πού και πότε λαμβάνει χώρα η επικοινωνία) είτε έμμεσο (το ψυχολογικό, κοινωνικό, πολιτισμικό κ.λπ. πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται το γεγονός).

2. *Μέλη* ή συμμετέχοντες στο επικοινωνιακό συμβάν: εδώ περιλαμβάνεται ο δημιουργός (ομιλητής ή συγγραφέας) και ο αποδέκτης (ακροατής ή αναγνώστης), που με τη σειρά τους διακρίνονται σε άλλους ρόλους, όπως π.χ. τον υπονοούμενο δημιουργό ή αποδέκτη, τους περιστασιακούς αποδέκτες ή το ευρύτερο κοινό, τους ωτακουστές, τους λαθραναγνώστες κ.λπ. Με άλλα λόγια, τα άτομα που αλληλεπιδρούν σε ένα γλωσσικό συμβάν δεν είναι κατ' ανάγκη μόνο αυτά για τα οποία προορίζεται το μήνυμα, αλλά και όσα αναλαμβάνουν αυτόν το ρόλο, είτε εμπρόθετα είτε τυχαία.
3. *Σκοπός*: οι στόχοι και τα αποτελέσματα που επιδιώκονται κάθε φορά. Εδώ θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τις προσλεκτικές και απολεκτικές πράξεις, αλλά και τις ευρύτερες λειτουργίες της γλώσσας, που επισημίσαμε στην προηγούμενη ενότητα.
4. *Μορφή και περιεχόμενο* του μηνύματος: οι πράξεις που επιτελούνται τόσο σε επίπεδο τυπικών γλωσσικών εκφράσεων όσο και σε επίπεδο νοηματικής αλληλουχίας των πράξεων ομιλίας. Με άλλα λόγια, εδώ περιλαμβάνονται οι στερεότυπες εκφράσεις και τα γλωσσικά στοιχεία που αναφέραμε πιο πάνω, αλλά και το τι αναμένεται να συμβεί σε κάθε περίπτωση, πώς θα αρχίσει, πώς θα συνεχίσει και πώς θα τελειώσει κάθε γλωσσικό συμβάν.
5. *Τόνος* ή κλειδί της επικοινωνίας: το επίπεδο ύφους (επίσημο, ανεπίσημο, ειρωνικό, φιλικό, οικείο, χαλαρό κ.λπ.) που μας φανερώνει τις διαπροσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων στο συμβάν και τη στάση τους απέναντι σε ό,τι διαμείβεται.
6. *Μέσον*: το κανάλι ή ο δίαυλος επικοινωνίας (προφορικό,

γραπτό, ηλεκτρονικό, με παραγλωσσικά στοιχεία κ.ά.), που επιτρέπει ποικίλες πραγματώσεις.

7. *Νόρμα*: οι κανονικότητες και αναμονές των συμμετεχόντων για το τι μπορεί να συμβεί και το τι συνήθως γίνεται στο γλωσσικό γεγονός. Πρόκειται για όλες τις κοινωνικές γνώσεις που έχουμε σχετικά με το τι είναι «φυσικό», «κανονικό», αναμενόμενο σε ένα γλωσσικό συμβάν και το τι αποκλίνει από αυτό.
8. *Κειμενικό είδος*: ο τύπος του επικοινωνιακού γεγονότος, λ.χ., αφήγηση, δημόσια ομιλία, διάλεξη, μυθιστόρημα, δελτίο καιρού κ.λπ., σύμφωνα με τις συμβάσεις της γλωσσικής κοινότητας στην οποία εκτυλίσσεται το γλωσσικό γεγονός.

Για μνημονικούς λόγους ο Χάιμς συνοψίζει τους παράγοντες αυτούς στην ακροστιχίδα SPEAKING: Setting, Participants, Ends, Acts, Key, Instrumentalities, Norm, Genre. Για παράδειγμα, μπορούμε να ανασυνθέσουμε τα στοιχεία του περικειμένου για το κείμενο 3 παραπάνω ως εξής: στο άμεσο σκηνικό εντάσσεται ο τόπος της συζήτησης (καφετέρια) και ο χρόνος στον οποίο διεξάγεται (Φεβρουάριος του 2007), ενώ στο ευρύτερο σκηνικό η χωροχρονική περίοδος (φοιτητικές καταλήψεις, εξελίξεις στα ελληνικά πανεπιστήμια κ.λπ.). Οι συμμετέχοντες της επικοινωνίας είναι οι φοιτητές Β, Γ και Χ, μαζί με άλλους πιθανούς ακροατές που μπορεί να παρέμβουν (π.χ. ένα γκαρσόνι). Στους στόχους της επικοινωνίας περιλαμβάνεται η ανταλλαγή πληροφοριών για το τι συμβαίνει στα πανεπιστήμια, καθώς και οι επιμέρους προθέσεις των ομιλητών. Στη μορφή και το περιεχόμενο του μηνύματος θα περιλαμβάνουμε όλα τα στοιχεία που συντελούν, λ.χ., στην

οργάνωση του κειμένου και αναφέρθηκαν πιο πάνω, αλλά και άλλες εκφράσεις όπως *πάλι καλά, κάνεις λάθος*, που παίρνουν το νόημά τους από τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Ο τόνος είναι φιλικός και συμμετρικός (δεν υπάρχει εμφανώς ένας συνομιλητής που να διευθύνει τη συνομιλία), το μέσον είναι προφορικό, οι νόρμες είναι ποικίλες και αφορούν το ότι, λ.χ., κάθε συνομιλητής παίρνει το λόγο με τη σειρά, χωρίς να μιλούν ο ένας ταυτόχρονα με τον άλλο για πολλή ώρα και, τέλος, το κειμενικό είδος θα το χαρακτηρίζαμε αυθόρμητη συνομιλία, «πρόσωπο με πρόσωπο».

Ο Χάιμς κατέληξε στο σχήμα αυτό περιγραφής του περιεχομένου με βάση την έρευνά του στο πλαίσιο της *εθνογραφίας της επικοινωνίας*, που δίνει έμφαση στη μελέτη επικοινωνιακών γεγονότων σε συγκεκριμένες γλωσσικές μικροκοινότητες, όπως, λ.χ., την κοινότητα των φοιτητών στο παραπάνω κείμενο. Οι εθνογραφικές έρευνες δίνουν έμφαση στις αντιλήψεις και στάσεις των μελών της γλωσσικής κοινότητας ως αναπόσπαστων συστατικών των ίδιων των επικοινωνιακών συμβάντων και συνδέονται με τις προσεγγίσεις της *ανθρωπολογίας*, που δίνουν έμφαση στο ευρύτερο πολιτισμικό περιεχόμενο, της *κοινωνιογλωσσολογίας*, που μελετούν τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικοί παράγοντες (φύλο, ηλικία, κοινωνική τάξη, ταυτότητα κ.ά.) επιδρούν στο επικοινωνιακό συμβάν, και της *πραγματολογίας*, που εστιάζουν στις γενικές αρχές και συνθήκες της επικοινωνίας, όπως αυτές που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 2. (Συναφής είναι και η οπτική της *υφολογίας*, που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της σε λογοτεχνικά κείμενα, επικαλυπτόμενη μερικώς με τη λογοτεχνική θεωρία ή κριτική).

Οι προσεγγίσεις αυτές έχουν επισημάνει ότι το περιεχόμε-

νο αποτελεί μια έννοια που διευρύνεται συνεχώς περιλαμβάνοντας όλο και περισσότερα στοιχεία, τα οποία είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε ένα επικοινωνιακό συμβάν. Διευρύνοντας έτσι την οπτική μας, μπορούμε να διακρίνουμε τις ακόλουθες τέσσερις πτυχές του περικειμένου:

- *Περιστασιακό περικείμενο*: ποιος μιλά σε ποιον, πότε, πού και για ποιον σκοπό, οι φυσικές περιστάσεις, το κοινωνικό «σκηνικό», οι ρόλοι, οι σχέσεις και το καθεστώς των συμμετεχόντων. Τα στοιχεία του περιλαμβάνονται στο σχήμα του Χάιμς.
- *Πολιτισμικό περικείμενο*: η γλωσσική κοινότητα, οι συνήθειες και οι υποχρεώσεις των μελών της κοινότητας, τα γλωσσικά γεγονότα και δραστηριότητες, τα προτιμώμενα θέματα κάθε κοινότητας.
- *Συγκείμενο*: το προηγούμενο και το επόμενο κείμενο, τι ειπώθηκε πριν και τι ακολουθεί. Πρόκειται για τα άμεσα συμφραζόμενα ή το ευρύτερο γλωσσικό περικείμενο: καθετί που λέμε σχετίζεται πάντοτε με το τι ειπώθηκε πριν και τι θα ειπωθεί στη συνέχεια, συμπεριλαμβάνει δηλαδή ό,τι προηγήθηκε και προλαμβάνει ό,τι έπεται.
- *Γνωσιακό περικείμενο*: οι γνώσεις των συμμετεχόντων ως σύνολο αναγνωρίσιμων συμβάσεων, κανόνων και κοινών παραδοχών, η διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων που συνδέονται με γενικές αναμονές και προσδοκίες. Για παράδειγμα, στο κείμενο 3 η αναφορά στη Μύκονο μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο σε ένα πλαίσιο γνώσεων και αναμονών για το πώς συμπεριφέρονται οι φοιτητές στα πανεπιστήμια κ.λπ.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε γι' άλλη μια φορά εδώ την αμφίδρομη σχέση κειμένου-περικειμένου. Όπως επισημαίνουν οι Goodwin και Durantì, «αντί να θεωρούμε το περικείμενο ως ένα σύνολο μεταβλητών που περιβάλλουν με στατικό τρόπο κομμάτια του λόγου, το περικείμενο και ο λόγος θεωρούνται ότι βρίσκονται σε μια αμοιβαία ανακλαστική σχέση το ένα με το άλλο, με το λόγο και το ερμηνευτικό έργο που προκαλεί να διαπλάθει το περικείμενο στο βαθμό που το περικείμενο διαπλάθει το λόγο» (1992: 31). Με άλλα λόγια, για να περιγράψουμε ένα γλωσσικό συμβάν δεν αρκεί να διαπιστώσουμε απλώς τα στοιχεία του περικειμένου, αλλά να κατανοήσουμε πώς επηρεάζουν και διαμορφώνουν το κείμενο και πώς διαμορφώνονται από αυτό.

Η **Ντέμπορα Τάνεν** (Deborah Tannen, γενν. 1945) είναι Καθηγήτρια Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο της Georgetown στην Ουάσινγκτον και συγγραφέας πολλών ακαδημαϊκών και εκλαϊκευτικών βιβλίων με θέματα ανάλυσης λόγου και ειδικότερη έμφαση στο πώς οι στρατηγικές της συνομιλίας επηρεάζουν τις ανθρώπινες σχέσεις. Το βιβλίο της για

τις σχέσεις των δύο φύλων στην επικοινωνία *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation* (1990) ήταν στη λίστα των ευπώλητων για τέσσερα χρόνια και έχει μεταφραστεί σε 30 γλώσσες, και στα ελληνικά, με τίτλο: *Γιατί δεν με καταλαβαίνεις: Όταν γυναίκες και άνδρες συζητούν* (Λύχνος, 1993). Άλλα βιβλία της γενικού ενδιαφέροντος εστιάζουν στη σχέση γονιών και παιδιών (2001, 2006) ή αδελφών (2010),

ενώ το ακαδημαϊκό της έργο εστιάζει στις διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου, στο ρόλο του φύλου στην επικοινωνία, τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις κ.ά. Φίλη της Ελλάδας και των ελληνικών έχει γράψει ένα βιβλίο για τη Λιλίκα Νάκου (1983), τη λογοτέχνη της γενιάς του '30, και άρθρα για το συνομιλιακό ύφος των Ελλήνων. Περισσότερες πληροφορίες: <http://www9.georgetown.edu/faculty/tannend/>.

Παράγοντες κειμενικότητας

Με βάση την προηγούμενη συζήτηση, θα μπορούσαμε να καθορίσουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια τι συνιστά ένα κείμενο. Σύμφωνα με τους de Beaugrande και Dressler (1981), για να θεωρηθεί ένα γλωσσικό απόσπασμα ως κείμενο θα πρέπει να διαθέτει *κειμενικότητα*, δηλαδή η λειτουργία του ως επικοινωνιακού συμβάντος να διέπεται από επτά θεμελιώδεις παράγοντες:

1. *Συνοχή*: η σύνδεση τύπων και δομικών σχημάτων στην «επιφάνεια» του κειμένου, δηλαδή με απτά γλωσσικά στοιχεία, όπως θα εξηγήσουμε στη συνέχεια.
2. *Συνεκτικότητα*: η αλληλουχία των νοημάτων που ενεργοποιείται μέσω των γλωσσικών στοιχείων. Για παράδειγμα, στο κείμενο 3 γίνεται σύνδεση μεταξύ της κατάληψης στο πανεπιστήμιο, της απεργίας και της εκδρομής στη Μύκονο: οι φοιτητές δεν κάνουν καταλήψεις και επομένως η σχολή δεν κλείνει παρά μόνο αν οι καθηγητές κάνουν απεργία, αλλιώς οι φοιτητές κανονίζουν να πάνε στη Μύκονο. Στοιχεία συνοχής όπως μόνο αν, αλλιώς επισημαί-

νουν τη σύνδεση των νοημάτων, αλλά φυσικά χρειαζόμαστε πολύ περισσότερες πληροφορίες για να καταλάβουμε πώς συνδέονται μεταξύ τους. Επομένως, η συνεκτικότητα εκφράζεται συνήθως γλωσσικά μέσω της συνοχής, αλλά αυτό δεν είναι πάντοτε απαραίτητο. Η λειτουργία της συνεκτικότητας διαπιστώνεται συνήθως πιο εύκολα εκεί όπου υπάρχει νοηματικό χάσμα, όπως διαπιστώσαμε, για παράδειγμα, στο προηγούμενο κεφάλαιο στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει συνάφεια μεταξύ των εκφωνημάτων.

3. *Προθετικότητα*: περιλαμβάνει το σύνολο των προθέσεων, επιδιώξεων, στόχων κ.λπ. του δημιουργού του κειμένου, τη στάση του δημιουργού που επιδιώκει να παραγάγει ένα συνοχικό και συνεκτικό κείμενο.
4. *Αποδεκτότητα*: περιλαμβάνει το σύνολο των διαδικασιών με τις οποίες ο δέκτης της επικοινωνίας αποδέχεται ένα κείμενο ως συνοχικό και συνεκτικό. Ο δημιουργός του κειμένου σχεδιάζει συνήθως το κείμενο με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται αποδεκτό.
5. *Πληροφορητικότητα*: ο βαθμός στον οποίο οι πληροφορίες που παρέχονται στο κείμενο αλληλεπιδρούν με τις προηγούμενες γνώσεις του δέκτη (π.χ. είναι αναμενόμενες ή μη, γνωστές ή άγνωστες, ανιαρές ή ενδιαφέρουσες).
6. *Καταστασιακότητα*: ο βαθμός σύνδεσης του κειμένου με τις εξω-κειμενικές περιστάσεις επικοινωνίας, το άμεσο ή ευρύτερο περιεχόμενο.
7. *Διακειμενικότητα*: ο βαθμός σύνδεσης ενός κειμένου με άλλα συναφή ή μη κείμενα. Για να αναγνωρίσουμε ποια κείμενα είναι συναφή, θα πρέπει να έχουμε εμπειρία των *κειμενικών ειδών* ή τύπων, που έχουν αναπτυχθεί σε μια γλωσσική κοινότητα.

Η έμφαση αυτή στους παράγοντες κειμενικότητας επισημαίνει ότι, για να θεωρηθεί κείμενο ένα κομμάτι της γλώσσας, θα πρέπει να τηρεί ορισμένες προδιαγραφές είτε από τη σκοπιά του δημιουργού και του αποδέκτη (έμφαση στη διαδικασία παραγωγής και πρόσληψης, στο χρήστη) είτε από τη σκοπιά του ίδιου του κειμένου. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον ότι πολύ δύσκολα θα συναντήσουμε κομμάτια της γλώσσας που να μην πληρούν καθόλου τις προδιαγραφές αυτές, να μη διαθέτουν δηλαδή σύνδεση των γλωσσικών στοιχείων και των νοημάτων, συγκεκριμένες προθέσεις και προσαρμογή του δημιουργού στην αποδοχή του κειμένου, πληροφορίες προς μετάδοση, σύνδεση με τις περιστάσεις επικοινωνίας και αναφορά σε άλλα κείμενα. Απλώς μπορούμε να διαπιστώσουμε κείμενα που έχουν μεγαλύτερη ή μικρότερη συνοχή, συνεκτικότητα, πληροφορητικότητα κ.λπ. Για να μην υπάρξει κείμενο θα πρέπει να απουσιάζει εντελώς η προθετικότητα, για παράδειγμα, του δημιουργού, κάτι που είναι δύσκολο να το φανταστούμε και συμβαίνει μόνο σε οριακές περιπτώσεις όπως ίσως στο λόγο των σχιζοφρενών και στην αυτόματη γραφή των υπερρεαλιστών ποιητών. Ακόμη όμως και σε αυτές τις περιπτώσεις από τη στιγμή που ένα γλωσσικό απόσπασμα γίνεται αποδεκτό από αναγνώστες, που αναγνωρίζουν συνεκτικότητα σε αυτό ή υποθέτουν ότι λανθάνει η πρόθεση του δημιουργού, έστω κι αν αυτή δεν είναι σαφής, το γλωσσικό αυτό απόσπασμα μετατρέπεται σε κείμενο.

Συνοχή

Ας εστιάσουμε σε έναν από τους παράγοντες της κειμενικότητας που διαθέτει σαφείς και εκτεταμένους γλωσσικούς μηχανισμούς. Ο πιο εύκολος τρόπος για να διαπιστώσουμε την εσωτερική οργάνωση ενός κειμένου (προφορικού ή γραπτού) είναι να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται τα γλωσσικά στοιχεία μεταξύ τους, καθοδηγώντας τον αποδέκτη στο πώς να αντιληφθεί το νόημά του. Με τον όρο *συνοχή* αναφερόμαστε στο σύνολο των νοηματικών σχέσεων που συγκροτούν ένα κείμενο και δηλώνονται μέσω μορφικών γλωσσικών μηχανισμών (γραμματικών και λεξικών). Η συνοχή δηλώνει ρητά τη συνεκτικότητα του κειμένου, δεν είναι ωστόσο απαραίτητη για να υπάρχει συνεκτικότητα σε ένα κείμενο, καθώς πολλές φορές η αλληλουχία των νοημάτων βασίζεται σε υπονοούμενες συνδέσεις και συνεπαγωγές. Για παράδειγμα, στα δύο εκφωνήματα που ακολουθούν δεν υπάρχουν εμφανή γλωσσικά στοιχεία που να τα συνδέουν, δηλαδή συνοχή:

Η Ελένη συνάντησε τον Κώστα
Συνεχίζεται η απεργία των λιμενικών

Για να θεωρήσουμε ότι τα δύο αυτά εκφωνήματα ανήκουν στο ίδιο κείμενο, θα πρέπει να τα συνδέσουμε με διάφορες παραδοχές και συνεπαγωγές, που εξαρτώνται από το περικείμενο και συνιστούν τη συνεκτικότητα του κειμένου (λ.χ., ότι η Ελένη ήθελε να φύγει αλλά δεν μπόρεσε λόγω απεργίας και έτσι μπόρεσε και συνάντησε τον Κώστα κ.λπ.).

Ανάλογα με το είδος του γλωσσικού μηχανισμού που χρησιμοποιείται μπορούμε να διακρίνουμε διάφορα είδη συνοχής:

Γραμματική συνοχή

1. Προσωπική αναφορά: η χρήση αντωνυμικών τύπων και ρηματικών καταλήξεων για να δηλωθεί η ταύτιση μιας οντότητας στο λόγο με μια άλλη

Διακρίνεται σε:

1α. ονοματική ή αυτόνομη: χρήση αντωνυμικών αυτόνομων τύπων.

1β. ρηματική ή καταληκτική: χρήση γραμματικών μορφμάτων (καταλήξεων).

Στα πολύ παλιά χρόνια ζούσανε στο χωριό μας δυο καλοί άνθρωποι.

Ψέματα δε λέγανε. Κακό λόγο δεν ξεστομίζανε.

Ό,τι καλό περνούσε από το χέρι τους το κάνανε.

Στο παραπάνω παράδειγμα τόσο ο αντωνυμικός τύπος τους (κτητική αντωνυμία) όσο και οι καταλήξεις των ρημάτων (λέγανε, ξεστομίζανε, κάνανε) αναφέρονται στην ονοματική φράση δυο καλοί άνθρωποι και με αυτό τον τρόπο προσφέρουν μια ερμηνεία για το πώς συνδέονται οι διαδοχικές προτάσεις σε κείμενο.

2. Έλλειψη: η σύνδεση των οντοτήτων ή μερών του κειμένου μέσω της παράλειψης ενός στοιχείου.

Μου έδωσε χρήματα.

✕ Κοσμήματα, αρώματα και άλλα πολλά.

Σε αυτό το παράδειγμα η σύνδεση γίνεται ακριβώς μέσω της παράλειψης ενός καίριου στοιχείου (*μου έδωσε*), το οποίο ανακαλούμε εύκολα, συνδέοντας έτσι τις δύο προτάσεις.

3. *Υποκατάσταση*: η χρήση γραμματικών στοιχείων όπως ο *πρώτος... ο δεύτερος, ο τελευταίος, ο μεν... ο δε..., ο ένας... ο άλλος*, που υποκαθιστούν μια οντότητα.

Στα πολύ παλιά χρόνια ζούσανε στο χωριό μας δυο καλοί άνθρωποι.
Τον ένα τον λέγανε Μανόλη και τον άλλο Γιώργη.

Οι προτάσεις αυτές συνδέονται με συγκεκριμένα γραμματικά στοιχεία (*τον ένα, τον άλλο*), που δεν έχουν συγκεκριμένο περιεχόμενο, αλλά αποκτούν νόημα μέσω της σύνδεσής τους με προηγούμενα στοιχεία (τη φράση *δυο καλοί άνθρωποι*). Τα στοιχεία αυτά δεν είναι ωστόσο αντωνυμικά, όπως στην περίπτωση της αναφοράς, δεν εκπροσωπούν δηλαδή συγκεκριμένες οντότητες μέσα στο κείμενο, αλλά απλώς αποτελούν εξειδικευμένους γραμματικούς μηχανισμούς που υποκαθιστούν τις οντότητες, δείχνοντας πώς συνδέονται τμήματα του κειμένου.

4. *Συνδετικότητα*: η χρήση κειμενικών δεικτών για να δηλωθούν διάφορες σχέσεις σημασίας όπως αντίθεση, προσθήκη, αιτία, χρονική διαδοχή, συνέχιση κ.λπ. Η ύπαρξη ενός συνδετικού στοιχείου, λ.χ., ενός συνδέσμου δεν σημαίνει αυτόματα ότι διαπιστώνεται συνδετικότητα. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, το συνδετικό στοιχείο πρέπει να συνδέ-

ει ενότητες του κειμένου (π.χ. εκφωνήματα, νοηματικές παραγράφους, ενότητες).

Είναι γνωστό ότι η διατροφή παίζει καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα του γάλακτος.
 Γι' αυτό τρέφομαι αποκλειστικά με τριφύλλι, καλαμπόκι, κριθάρι και άλλες αγνές φυτικές ζωοτροφές.

Στο παράδειγμα αυτό ο δείκτης *γι' αυτό* εκφράζει τη σχέση αιτίας - αποτελέσματος μεταξύ των δύο προτάσεων σε επίπεδο κειμένου. Η ίδια σχέση θα μπορούσε να εκφραστεί είτε με άλλους δείκτες που μπορούν να συνδέσουν τις δύο προτάσεις (*έτσι, γι' αυτόν το λόγο*) είτε με υπόταξη της πρώτης πρότασης στη δεύτερη χωρίς να δημιουργείται κείμενο (*επειδή είναι γνωστό..., τρέφομαι αποκλειστικά*).

Λεξική συνοχή

5. *Λεξικές σχέσεις*: Μεταξύ των λεξικών στοιχείων ενός κειμένου μπορεί να διαπιστώνονται συνοχικοί δεσμοί που βασίζονται σε διάφορες σημασιολογικές σχέσεις (βλ. κεφάλαιο 8):

Προσέχω τη διατροφή και τη... σιλουέτα μου. Γιατί είναι γνωστό ότι η διατροφή των αγελάδων παίζει καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα του γάλακτος. Γι' αυτό τρέφομαι αποκλειστικά με τριφύλλι, καλαμπόκι, κριθάρι και άλλες αγνές φυτικές ζωοτροφές. Με φροντίζει η ΕΤΑΙΡΕΙΑ που έχει δικό της εργοστάσιο παραγωγής φυτικών ζωοτροφών. Έτσι με τόσο καλή διατροφή και φροντίδα το γάλα μου είναι ανώτερης ποιότητας.

Στο παραπάνω απόσπασμα εντοπίζονται μερικές από τις βασικές σημασιολογικές σχέσεις, που μπορεί να είναι:

- επανάληψη (μερική - ολική), π.χ. *διατροφή-διατροφή, γάλα-γάλα*
- παράφραση: χρήση του ίδιου στοιχείου σε άλλο μέρος του λόγου: *διατροφή-τρέφομαι*.
- συνωνυμία: *προσέχω-φροντίζει* ή αντωνυμικότητα: *πλούσιοι-φτωχοί*
- υπωνυμία: σχέση υπερωνύμου (ζωοτροφές) - υπωνύμων (*τριφύλλι, καλαμπόκι, κριθάρι*).

Οι μηχανισμοί γραμματικής και λεξικής συνοχής, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα παραπάνω κείμενα, αλληλεπιδρούν και καθοδηγούν τους αποδέκτες των κειμένων τόσο στο να τα θεωρήσουν κείμενα όσο και να τα ερμηνεύσουν, κατανοώντας τις σχέσεις που διέπουν τα τμήματά τους.

Τι είδους ιστορίες λέμε στα ελληνικά;

Γεωργακοπούλου, Α. (2006). Αφηγηματικά κείμενα, τύποι, «ατυπίες» και πρακτικές. Στο Γούτσος, Δ., Κουτσουλέλου, Σ., Μπακάκου - Ορφανού, Α. και Παναρέτου Ε. (επιμ.) *Ο κόσμος των κειμένων: Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 33-48.

Συνοψίζοντας την πολυετή έρευνά της στα ελληνικά αφηγήματα, η Αλεξάνδρα Γεωργακοπούλου υπογραμμίζει τις διαφορές στις ιστορίες που λέμε στα ελληνικά από ό,τι έχει παρατηρηθεί για τις άλλες γλώσσες. Στις ελληνικές ιστορίες παρατηρούνται πολλές τεχνικές παραστατικότητας όπως ο αφηγηματικός ενεστώτας (*και ξαφνικά ακούω ένα μπαμ!*) και το αφηγηματικό να (*να φεύγει το πλοίο κι εγώ να το βλέπω*

και να μη μπορώ να κάνω τίποτε), οι λεπτομερείς περιγραφές, η επανάληψη, τα emphatic παραγλωσσικά στοιχεία (δυνατή φωνή, απότομες αλλαγές στον επιτονισμό, χειρονομίες) κ.ά. Οι διάλογοι των χαρακτήρων είναι επίσης σημαντικοί, μεταφέρονται στον ευθύ λόγο και με τρόπο στιλιζαρισμένο, με πολλές δηλαδή εναλλαγές ύφους. Τέλος, αφθονούν τα ρυθμικά σχήματα που βασίζονται στην παρήχηση, τον παραλληλισμό και το σχήμα των τριών. Ωστόσο, πέρα από τις βασικές αφηγήσεις, παρατηρούνται και αρκετά ιδιότυπα αφηγήματα στα ελληνικά, όπως προβολές που εξιστορούν μελλοντικά γεγονότα, σχέδια κ.λπ. (θα πας ωραία και καλά και θα του πεις «γεια σου») και οικείες αφηγήσεις που αποτελούν επανα αφηγήσεις γεγονότων γνωστών στους συνομιλητές (αυτό το πράμα που έχει η Ειρήνη το 'χα πάθει με το Γιάννη, σου 'χω πει την ιστορία). Με παρόμοιο τρόπο τα μηνύματα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου περιλαμβάνουν πολλές οικείες, σύντομες ιστορίες. Επομένως, υπάρχουν πολλοί τύποι ιστοριών και ποικίλες αφηγηματικές τεχνικές στα ελληνικά, κάτι που μαρτυρά τη ζωτικότητα του κειμενικού αυτού είδους στη γλώσσα μας.

Ερωτήσεις και προεκτάσεις

1. Συμπληρώστε τον πίνακα με τα πιθανά συστατικά τριών γλωσσικών γεγονότων με κοινό θέμα την απαγόρευση του καπνίσματος:

Σκηνικό	Καφετέρια	Κοινοβούλιο	Μάθημα ιατρικής
Μέλη	Παρέα φίλων		
Σκοπός			
Μορφή και Περιεχόμενο			
Τόνος			
Μέσον			
Νόρμα			
Κειμενικό είδος			

2. Πώς συσχετίζονται τα συστατικά του γλωσσικού γεγονότος κατά Χάιμς με τους παράγοντες κειμενικότητας των de Beaugrande και Dressler;
3. Εντοπίστε τις σχέσεις συνοχής στα παρακάτω κείμενα. Τι διαφορές εντοπίζετε στους μηχανισμούς συνοχής ανάλογα με το κειμενικό είδος;

<Δημήτρης> μπήκε μες στη θάλασσα ο Βασίλης

<Σούλα> δεν τον είχες δέσει με σχοινί δηλαδή;

<Δημήτρης> όχι, όχι, όχι έκανε σαν μικρό παιδί, χοροπηδούσε έκανε:: και έχασε και εκατό ευρώ [που τα είχε μες στην τσέπη

<Βάσω> [έλα. Πενήντα ήτανε

<Σούλα> τα 'χε πλύνει δηλαδή

<Δημήτρης> ναι αλλά χαθήκανε ((γέλια))

<Σούλα> ήθελε να τα κάνει θαλασσινά [ρε παιδί μου

<Δημήτρης> [απ' τη χαρά του για τη θάλασσα

Τα διάβασα όλ' αυτά, ότι τάχα βρέθηκε ζωή στον Άρη. Ότι φέρανε, λέει, ένα μετεωρίτη που ήτανε θαμμένος στους πάγους, κάπου στον Βόρειο Πόλο, κι ότι το ψάξανε πολύ το πράγμα και βρήκανε ίχνη ζωής, αλλά όχι τωρινής. Κι αρχίσανε να λένε πως, να, κάπως έτσι μπορεί να ήρθε η ζωή στη Γη, καβάλα σε μια πέτρα που έπεσε απ' τον ουρανό. Και πως στην αρχή δεν ήτανε παρά ένα σκουλήκι ή κάτι τέτοιο, κι απ' αυτό το σκουλήκι, λέει, βγήκανε όλα τα ζώα που υπάρχουν γύρω μας κι ένα απ' αυτά τα ζώα είναι ο άνθρωπος. Έγινε ολόκληρη ιστορία, το λέγαν στις ειδήσεις και οι εφημερίδες το είχανε στην πρώτη σελίδα με τεράστια γράμματα. «Φοβερή ανακάλυψη» και τέτοια. Καλά, δεν είναι και η πρώτη φορά εξάλλου.

4. Μπορείτε να εντοπίσετε τους παράγοντες κειμενικότητας στο παρακάτω κείμενο; Σε ποια γλωσσικά στοιχεία βασίζεστε σε κάθε περίπτωση;

Είναι ο πιο δημοφιλής παρουσιαστής στη Γαλλία αλλά κατάγεται φυσικά από την Ελλάδα. Πρόκειται για τον Νίκο Αλιάγα, που έχει κλέψει τις καρδιές των Γάλλων εδώ και χρόνια. Αν και έχει μεγαλώσει στη Γαλλία δεν έχει ξεχάσει την Ελλάδα, έχει τιμηθεί από τον ΕΟΤ για την προσφορά του στην διάδοση του πολιτισμού μας αλλά και το θέμα του βιβλίου του που παρουσιάζει απόψε έχει να κάνει με τις ρίζες του.

Νίκος Αλιάγας. Ο Έλληνας που γεννήθηκε στη Γαλλία. Πριν από λίγους μήνες τιμήθηκε από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού για την προσφορά του στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό.

Τα πάντα χρωστάω στην Ελλάδα και θα συνεχίσω πάντα από αυτή την οπτική γωνία μ' αυτή την πυξίδα που έχω μέσα μου που ήταν το ελληνικό συναίσθημα.

Το βιβλίο του που έχει κυκλοφορήσει και στην Ελλάδα αναφέρεται στις μνήμες του από την παιδική του ηλικία στη χώρα μας. Κάθε χρόνο παίρνει μέρος στο πανηγύρι του τόπου του στην Αγία Αγάθη στο Μεσολόγγι. Ντύνεται με την παραδοσιακή στολή και δείχνει να το απολαμβάνει ιδιαίτερα.

Εμείς τιμούμε όλοι την Αγία Αγάθη και το μαρτύριο της Αγίας Αγάθης αλλά πριν από όλα τιμούμε τους καπεταναίους οι οποίοι πριν από το '21 ήρθαν εδώ και ενώθηκαν πριν από την έξοδο του Μεσολογγίου.

5. Σε ποιο κειμενικό είδος μπορεί να ανήκουν τα ακόλουθα αποσπάσματα και γιατί; Πώς η γνώση μας για το κειμενικό είδος μπορεί να αλλάξει την ερμηνεία μας για το κείμενο;

Μια απ' αυτές τις μέρες είχα ακούσει στο ραδιόφωνο μια κυρία εκεί να δίνει συνταγή για βασιλόπιτα και έλεγε ότι στην ελληνική βασιλόπιτα ε:: δεν υπήρχε μόνο ένα κατά κάποιον τρόπο φλουρί αλλά δυο τρία ξέρω 'γώ στην παραδοσιακή τι κάνανε; φτιάχνανε με κλαδάκια ε:: κάποια σχήματα ξέρω 'γώ ένα αλέτρι ένα σπίτι υπήρχε και φλουρί σύμβολα και καλά για τύχη στο χωράφι σπίτι οπότε γενικά δεν έμεναν παραπονεμένοι πολλοί γιατί σε κάποιον έπεφτε το αντίστοιχο και ο καθένας θα πήγαινε καλά σ' αυτό τον τομέα. Ας πούμε το αλέτρι ήταν για τα χωράφια το σπίτι ότι θα είχε υγεία στο σπίτι του και τα λοιπά.

Δεν μπορώ να το σχολιάσω καθόλου αυτό, γιατί ζούμε σε ένα κράτος δικαίου και επομένως τουλάχιστον εμείς οι πολιτικοί θα πρέπει να είμαστε πολύ σαφείς, και κυρίως όταν αφορά πρόσωπα τα οποία βαρύνονται με κατηγορίες ή τους απευθύνονται κατηγορίες, πρέπει να είμαστε πάρα πολύ προσεκτικοί. Εκείνο το οποίο όμως έχω να πω είναι ότι η υπόθεση της τρομοκρατίας και η υπόθεση της «17 Νοέμβρη» έχει πολύ δρόμο ακόμα γιατί χρειάζονται να απαντηθούν πολλά ερωτήματα, ιστορικά ερωτήματα, και κυρίως κατά τη γνώμη μου θα πρέπει να υπάρξει πλήρης διαλεύκανση αυτής της υπόθεσης, της εξέλιξής της, να βρεθούν όλα τα πρόσωπα τα οποία συμμετείχαν και να φτάσουμε στην κορυφή γιατί η κορυφή δεν είναι ποτέ ένα πρόσωπο σε τέτοιες οργανώσεις.

Η υπέρβαση της αναπαράστασης με τη συνήθη αδρανή έννοια στη ζωγραφική ή στη γλυπτική, όπου ο βιωμένος πραγματικός χρόνος του θεατή μοιάζει να είναι αδιάφορος, αποτελεί μια από τις κεντρικές θεματικές της σύγχρονης τέχνης. Και είναι αυτός που σκανδαλίζει επίσης. Κατά έναν περίεργο τρόπο, όλες οι πολυδιαφημισμένες νέες τεχνολογίες προοιωνίζουν την απο-προσωποποίηση του εικονικού και την παράλυση της τέχνης στην παλιά δισδιάστατη ή τρισδιάστατη χωρικότητα της ζωγραφικής και της γλυπτικής· την ανάγκη τού να παραμείνουμε μέσα στο κάδρο, όπως μέσα στην οθόνη της τηλεόρασης και του υπολογιστή μας. Εκεί ο χρόνος ρέει διαμέσου ενός συνεχούς μοντάζ, είτε διαμέσου πληροφοριακών λεωφόρων, ποτέ, όμως, δεν επεκτείνεται στον φυσικό χώρο ή στο τοπίο.

Βιβλιογραφία για περαιτέρω μελέτη

- Γεωργακοπούλου και Γούτσος (2011): βασικό εισαγωγικό εγχειρίδιο για την ανάλυση των κειμένων.
- Γούτσος κ.ά. (2006): προχωρημένα δοκίμια για τις μεθόδους ανάλυσης κειμένων.
- Αρχάκης (2005): ανάλυση κειμένων και διδασκαλία.
- Κουτσουλέλου - Μίχου (1997), Λέκκα (2005): οι παράγοντες κειμενικότητας στη διαφήμιση και τα επιστημονικά κείμενα, αντίστοιχα.